

**TEZKOR-QIDIRUV FAOLIYATINING TARIXIY SHAKLLANISHI,
RIVOJLANISH BOSQICHLARI VA ZAMONAVIY
ISTIQBOLLARI**

Zaripova Madinabonu Zafar qizi

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-kurs kursanti

Toshkent. sh

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20676138>

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada jinoyatchilikka qarshi kurashishning eng murakkab va yashirin shakli bo'lgan tezkor-qidiruv faoliyatining (TQF) tarixiy shakllanishi, evolyutsion rivojlanish bosqichlari va bugungi kundagi holati kompleks tahlil qilingan. TQFning qadimgi davrlardagi davlat josusligi (xabar kashshofligi) ko'rinishidan boshlab, XIX asrda professional jinoiy politsiyaning yuzaga kelishi hamda sobiq Ittifoq davridagi yopiq idoraviy tizimgacha bo'lgan davri o'rganilgan. O'zbekiston mustaqillikka erishgach, ushbu sohani qonuniy doiraga solish, xususan, 2012-yilda qabul qilingan "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi va inson huquqlarini ta'minlashdagi burilish nuqtalari ilmiy asoslangan. AQSh, Buyuk Britaniya, Germaniya va Janubiy Koreya kabi davlatlarning zamonaviy raqamli tezkor-qidiruv (High-tech policing) va qonunchilik tajribasi qiyosiy o'rganilib, O'zbekiston milliy qonunchiligi hamda huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan aniq ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: tezkor-qidiruv faoliyati, tarixiy shakllanish, xufyona usullar, qonuniylik, inson huquqlari, raqamli politsiya, kiber-razvedka, xorij tajribasi, jamoat xavfsizligi.

Аннотация: В данной научной статье проводится комплексный анализ исторического становления, этапов эволюционного развития и современного состояния оперативно-розыскной деятельности (ОРД) — наиболее сложной и скрытой формы борьбы с преступностью. Изучен период от государственного

Contact: 99 826 99 56

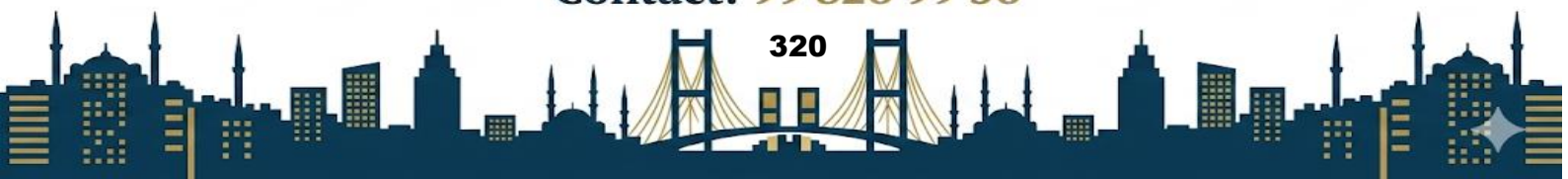

шпионажа в древности до возникновения профессиональной уголовной полиции в XIX веке и закрытой ведомственной системы в период бывшего Союза. Научно обоснованы поворотные моменты после обретения Узбекистаном независимости, в частности, введение данной сферы в законные рамки и принятие закона «Об оперативно-розыскной деятельности» в 2012 году. Изучен передовой зарубежный опыт современного цифрового сыска (High-tech policing) и законодательства таких стран, как США, Великобритания, Германия и Южная Корея, разработаны конкретные научно-практические предложения по совершенствованию национального законодательства и правоприменительной практики Узбекистана.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, историческое становление, негласные методы, законность, права человека, цифровая полиция, киберразведка, зарубежный опыт, общественная безопасность.

Abstract: This scientific article provides a comprehensive analysis of the historical formation, evolutionary stages of development, and current state of operational-search activity (OSA) — the most complex and hidden form of combating crime. The period from state espionage in ancient times to the emergence of the professional criminal police in the 19th century and the closed departmental system during the former Soviet Union is studied. The turning points after Uzbekistan gained independence, in particular, bringing this field into a legal framework and the adoption of the Law "On Operational-Search Activity" in 2012, are scientifically substantiated. The advanced foreign experience of modern digital policing (High-tech policing) and legislation in countries such as the USA, the UK, Germany, and South Korea was comparatively studied, and specific scientific and practical proposals were developed for improving the national legislation and law enforcement practice of Uzbekistan.

Keywords: operational-search activity, historical formation, covert methods, legality, human rights, digital police, cyber intelligence, foreign experience, public safety.

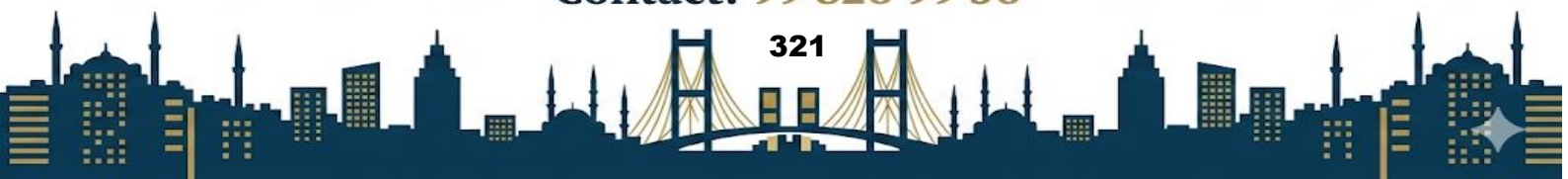
Tezkor-qidiruv faoliyati (TQF) davlat xavfsizligini ta'minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashishning tarixan shakllangan, o'ziga xos shaklidir. Insoniyat paydo bo'libdiki, qonunni va o'rnatilgan tartibni buzuvchilar ham mavjud. Jinoyat ko'p hollarda yashirin tarzda, xufyona tayyorlanadi va sodir etiladi. Bunday yashirin harakatlarga qarshi faqatgina ochiq politsiya (huquqni muhofaza qiluvchi organ) usullari bilan kurashish imkonsizdir. Yashirin jinoyatga qarshi yashirin harakat qilish, kutilmagan zarba berish davlat xavfsizligining tarixiy zaruratiga aylangan.

TQF tarixi bir necha asrlik uzoq evolyutsion yo'lni bosib o'tgan bo'lib, u oddiy shaxsiy josuslik va xabargirlardan tortib, inson huquqlarini kafolatlovchi qat'iy qonunlarga hamda yuqori texnologiyalarga (High-tech policing) asoslangan zamonaviy institutgacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Uning tarixiy shakllanishini o'rganish, bugungi kundagi qonunchilik mohiyatini va xodimlar oldidagi mas'uliyatni to'g'ri anglashning birdan-bir ilmiy kalitidir.

Tezkor-qidiruv amaliyotining ilk ko'rinishlari antik davrlarda va ilk o'rta asrlarda siyosiy-harbiy maqsadlarda paydo bo'lgan. Bu davrda "jinoyat qidiruvi" va "harbiy-siyosiy razvedka" o'rtasida hech qanday yuridik chegara mavjud emas edi.

O'zbek davlatchiligi tarixida, xususan, **Amir Temur saltanatida** davlat xavfsizligini ta'minlashning mukammal axborot tarmog'i yaratilgan. "Temur tuzuklari"da ta'kidlanishicha, saltanatning har bir viloyatida, bozorlar, karvonsaroylar va chegaralarda "xabar kashshoflari" (josuslar) faoliyat yuritgan. Ular fuqarolarning ahvoli, amaldorlarning adolatsizliklari hamda ehtimoliy isyonlar haqidagi ma'lumotlarni yashirin tarzda markazga yetkazib turishgan. O'rta asrlardagi bu faoliyat qat'iy huquqiy normalar bilan emas, balki to'g'ridan-to'g'ri hukmdorning irodasi va idoraviy (maxfiy) topshiriqlar asosida tartibga solingan.

Sanoat inqilobi natijasida yirik shaharlarning paydo bo'lishi jinoyatchilikning professionallashtiruviga olib keldi. Ayni shu davrda TQF davlat razvedkasidan ajralib, haqiqiy ma'nodagi jinoiy politsiya (kriminal politsiya) tizimi sifatida shakllandi.

- **Fransiya tajribasi:** 1812-yilda Fransiya sobiq jinoyatchi Ejen Fransua Vidok tashabbusi bilan jinoyat qidiruv xizmati — **"Süreté" (Xavfsizlik)** tashkil etildi. Vidok "jinoyatchini fosh etish uchun uning o'ylash tarzini bilish va jinoyat olamidan chiqqan odamlardan maxfiy foydalanish kerak" degan g'oyani amaliyotga kiritib, zamonaviy agentura tizimiga asos soldi.

- **Buyuk Britaniya:** XIX asr o'rtalarida Skotland-Yard tarkibida Jinoyat qidiruv departamenti (CID - Criminal Investigation Department) tashkil etildi. Detektivlar oddiy forma kiyib emas, fuqarolik kiyimida, yashirin ishlashni va tashqi kuzatuv o'rnatishni boshladilar. Barmoq izlari (daktiloskopiya) kabi ilk kriminalistik xulosa va tezkor ma'lumotlar birlashishi kuzatildi.

Sobiq Ittifoq davrida (1917–1991) jinoyat qidiruvi apparati yuqori darajada shakllandi, agentura tarmog'i nihoyatda kengaydi. Biroq bu davrdagi tezkor-qidiruv faoliyatining eng asosiy kamchiligi uning **ochiq qonunchilik asosisiz, faqat "O'ta maxfiy" va "Maxfiy" grifiga ega bo'lgan idoraviy yo'riqnomalar asosida** olib borilganligidir.

Fuqarolarning konstitutsiyaviy huquqlari (yozishmalar sirini saqlash, uy-joy daxlsizligi) ichki ishlar organlari yoxud davlat xavfsizlik organlarining tezkor maqsadlari yo'lida sud sanksiyasiz bimalol cheklanishi mumkin edi. TQF sud nazoratidan tashqarida bo'lib, olingan tezkor ma'lumotlar jinoyat ishi bo'yicha to'g'ridan-to'g'ri dalil sifatida ko'rilmas, balki faqat "tergovni yo'naltiruvchi" sifatida xizmat qilar edi.

O'zbekiston o'z mustaqilligini qo'lga kiritgach, huquqni muhofaza qiluvchi organlar faoliyatini demokratik tamoyillarga moslashtirish, inson huquqlarini ta'minlash eng ustuvor vazifaga aylandi. Uzoq yillar davomida TQF Jinoyat-protsessual kodeksining ayrim moddalari va IIVning idoraviy hujjatlari asosida amalga oshirildi.

Tarixiy yuridik burilish 2012-yil 25-dekabrda O'zbekiston Respublikasining "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi Qonuni qabul qilinishi bilan yuz berdi. Bu Qonunning tarixiy ahamiyati shundan iboratki:

1. Birinchi marta qonun darajasida TQFning ochiq tushunchasi, prinsiplari va vazifalari belgilab berildi.
2. Sohadagi **16 ta tezkor-qidiruv tadbirlarining** qat'iy va ochiq ro'yxati qonuniylashtirildi.
3. Insonning huquq va erkinliklarini cheklovchi tadbirlar (telefon so'zlashuvlarini eshitish, turar-joyini yashirin ko'zdan kechirish, pochmani nazorat qilish) **faqat sudning sanksiyasi** asosidagina amalga oshirilishi qat'iy belgilandi. Bu orqali inson huquqlari politsiya faoliyatidan ustun turishi kafolatlandi.

TQFning rivojlanishida ilg'or xorijiy davlatlarning qonunchilik tajribasi katta ahamiyatga ega:

- **Amerika Qo'shma Shtatlari (AQSh):** AQShda yagona tezkor-qidiruv qonuni mavjud emas. Ularda bu faoliyat Konstitutsiyaning to'rtinchi tuzatishi (asosiz tintuv va ushlab turishni taqiqlash) bilan tartibga solinadi. Maxfiy tadbirlar o'tkazish uchun prokuror va sudyaning qat'iy "Warrant" (orderi) talab etiladi. Terrorizm va og'ir jinoyatlarga qarshi kurashishda esa "Patriot Act" kabi hujjatlar raqamli axborot yig'ish imkoniyatlarini kengaytirdi.
- **Buyuk Britaniya (UK):** Britaniyada 2000-yilda qabul qilingan **RIPA (Regulation of Investigatory Powers Act)** qonuni yashirin faoliyatning eng mukammal standartlaridan birini yaratdi. Ushbu qonun maxfiy hamkorlardan foydalanish, yashirin kameralar o'rnatish va raqamli yozishmalarni tutib olish tartibini qat'iy belgilaydi hamda har bir harakat ustidan Mustaqil komissiya nazoratini o'rnatgan.
- **Germaniya:** Germaniyada kiber-jinoyatlarga qarshi kurash sharoitida tezkor-qidiruv faoliyati "Bundestrojaner" (Davlat troyan dasturlari) deb ataluvchi yashirin

dasturlar orqali jinoyatchilarning kompyuteriga kirishgacha ruxsat etadi. Ammo bunga faqat og‘ir jinoyatlar sodir etilganda sudning ruxsati bilangina yo‘l qo‘yiladi.

- **Janubiy Koreya:** Raqamli dunyoda "High-tech policing"ning yetakchisi. Koreyada tezkor-qidiruv axborotlari sun'iy intellekt orqali jamlanadi. Shaxsga doir ma'lumotlarni yig‘ish huquqi faqat yuzaga kelgan xavfga mos ravishda (mutanosiblik prinsipi asosida) real vaqt rejimida tizimli nazorat ostida o‘tkaziladi.

Tarix shuni ko‘rsatadiki, tezkor-qidiruv faoliyati zamonning texnologik va ijtimoiy qiyofasiga moslashib boruvchi dinamik tizimdir. O‘zbekiston milliy TQF tizimini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagi ilmiy-amaliy takliflar ilgari suriladi:

Birinchidan, "Tezkor-qidiruv faoliyati to‘g‘risida"gi qonunni bugungi kiber-makondagi jinoyatlarga moslashtirish. Jumladan, tezkor-qidiruv tadbirlari ro‘yxatiga (16 ta tadbir qatoriga) "**Kiber-makonda raqamli izlarni monitoring qilish**" va "**Blokcheyn tarmoqlarida raqamli aktivlarni tezkor kuzatish**" kabi yangi turdagi tadbirlarni yuridik tushuncha sifatida kiritish.

Ikkinchidan, Xizmatlararo hujjat almashinuvini tezlashtirish maqsadida Buyuk Britaniya (RIPA) tajribasi asosida "E-Sanksiya" raqamli platformasini joriy etish. Bunda telefon so‘zlashuvlarini eshitish yoki turar-joyini ko‘zdan kechirish sanksiyasini olish jarayonini sud va tezkor bo‘linmalar o‘rtasida to‘liq elektron va xavfsiz (kriptografik) hujjat aylanmasi orqali tashkil qilish.

Uchinchidan, Inson huquqlarini poymol etish holatlariga yo‘l qo‘ymaslik uchun, tezkor-qidiruv tadbirlari jarayonida jabrlanuvchi yoki gumondorlarning advokatlari bilan axborot muloqoti bo‘yicha "Tezkor-qidiruv natijalarini legallashtirish (jinoyat ishi daliliga aylantirish) tartibi to‘g‘risida"gi Maxsus Hukumat Nizomini qayta ishlash va tasdiqlash.

To‘rtinchidan, Tezkor-qidiruv faoliyatining tarixi, nazariyasi va xorij tajribasi bo‘yicha respublikamizda olib borilayotgan yuridik izlanishlarni xalqaro ilmiy hamjamiyatga faol olib chiqish. IIV Akademiyasi professor-o‘qituvchilari,

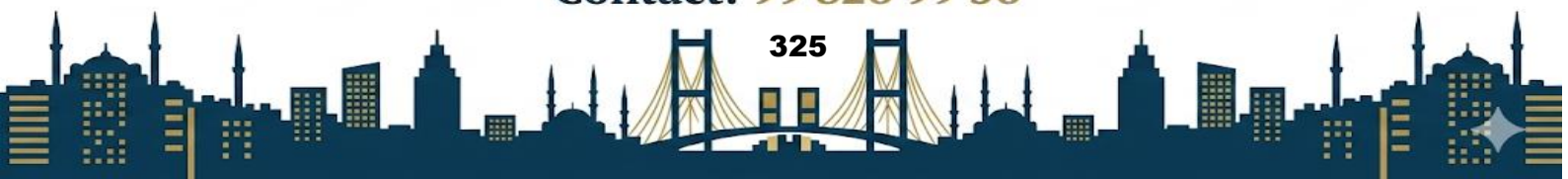

tinglovchilari tomonidan tayyorlangan maxfiylik grifiga ega bo'lmagan monografiyalar, xorij tajribasi tahlillari hamda yuridik xulosalarni *CyberLeninka*, *Google Scholar*, *Zenodo* kabi xalqaro ochiq ilmiy repozitoriylarda e'lon qilish amaliyotini kengaytirish. Bu yurtimiz olimlarining mehnatini global darajada tanilishiga va ilmiy ishlar sifatining oshishiga xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida ta'kidlash kerakki, tezkor-qidiruv faoliyatining tarixi shuni isbotlaydiki, jinoyatchilikka qarshi kurash samaradorligi nafaqat politsiyaning yashirin harakatlariga, balki ushbu harakatlarning qonuniyligi va jamiyat tomonidan ishonch qozonishiga bevosita bog'liqdir. Zamonaviy TQF – bu kuchi va pinhonaligida emas, balki intellektual yuksakligi va raqamli texnologiyalar bilan ishlash qobiliyatida namoyon bo'luvchi institutdir.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: "O'zbekiston", 2023.
2. O'zbekiston Respublikasining "Tezkor-qidiruv faoliyati to'g'risida"gi Qonuni. 25.12.2012 yildagi O'RQ-344-son.
3. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. [Elektron resurs] // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, <https://lex.uz>.
4. Xudoyberdiyev A.A. "Ma'muriy ishlarni yuritish kafolatlari va huquqni qo'llash amaliyoti". O'quv qo'llanma. – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2024.
5. Masharipov T., Fayzullayev D. "Tezkor-qidiruv faoliyatining tarixiy va nazariy asoslari". – Toshkent: IIV Akademiyasi, 2023.
6. Federal Bureau of Investigation (FBI). "The Evolution of Investigative Techniques and the Fourth Amendment". U.S. Department of Justice, 2022.
7. College of Policing. "Covert Policing and the Regulation of Investigatory Powers Act 2000 (RIPA) Guidelines". HM Government, London, 2022.

SCIENTIFIC CONFERENCE OPEN PROCEEDINGS

Global Academic Knowledge Repository

8. Lee, H., & Kim, J. "From Covert Agents to Cyber Intelligence: The History of High-Tech Policing in South Korea". Asian Journal of Criminology, 2021.
9. Europol. "The History and Future of Covert Operations in European Law Enforcement". The Hague, 2023.
10. Omelchenko, O. A. "Istoriya i razvitiye operativno-rozysknoy deyatel'nosti: ot drevnosti do sifrovoy epoxi". Huquq va xavfsizlik jurnali, 2022.

Contact: 99 826 99 56

